

stavljali svojo živino, pluge, brane in vozove. Nadalje so imeli po isti napovedi le nekaj gozda nad pristavo, vsi drugi gozdovi pa so bili razdeljeni med podložnike, od koder so slednji dobivali drva za svoje potrebe. Zahtevo po odškodnini pa je okrožni urad zavrnil. Proti tej odločbi sta se obe stranki pritožili. Pritožbi pa sta obležali do l. 1815, torej 10 let.

To leto je bilo po smrti najemnika imenje predano upravi državnih posestev. Okrožni urad Novo mesto je to leto popravil tlako po cesarskem patentu, gubernij pa je rešil pritožbi tako, da je razveljavil razzodbo okrožnega urada iz l. 1805 in vnovič zavrnil zahtevo po odškodnini. Sedaj so se kmetje pritožili na Dunaj. Šele na pritisk Dunaja je uprava drž. posestev priznala prvotno razzodbo okrožnega urada in priznala kmetom pravico do odškodnine. Pravda se je vlekla

do leta 1823 in so spisi slednjič tehtali 8 funtov ali 4 in pol kg.

Tako so slednjič tudi avguštinski kmetje zmagali v boju za svoje »nove« pravice.

VIRI

Imenjska knjiga VI 1662—1756, fol. 53; — Glavna knjiga dež. deske na Kranjskem VII R; — Rektificirani domikalni akti 9 N Avg. imenje Radeče, 168 N gospostvo Radeče (urbar iz l. 1575); — Napovedi k rektifikaciji 74. knjiga, Dolenjsko št. 9; — Kalkulacijske tabele IV. knjiga, Dolenjsko št. 9; — Graščinski arhivi. Sam A. VII Imenje Radeče; — 1. Zaostanki. 2. Knjiga prejemkov in izdatkov; — Stanovski arhiv fasc. 320. Rektifikacija 1747—1750. Poročilo Fr. Cadeža; — Jožefinski kataster. Občina Njivice (Jelovo); — Franciscejski kataster št. 349 N Vrholovo, št. 96 N Hotemež (Breska vas), št. 337 N Krško, št. 201 N Podkraj (Zahrib, Boriče), št. 172 N Njivice (Spod. Jelovo), št. 153 N Dole (Dobovica); — Zemljiška odveza fasc. 11/91; — Patenti iz l. 1782 (patent o tlaki), 1785, 1789 in 1790; — Gubernijski akti: 1815 št. 1354; 1816 št. 1646; 1817/18 fasc. 15 št. 6; 1821/22 fasc. 15 št. 4; 1823/24 fasc. 15 št. 5 — vse v Državnem arhivu Slovenije; — Anton Mell, Anfänge der Bauernbefreiung. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, Steiermark Bd V. 1. Heft. Graz 1901; — Prof. ing. Sadar, Naše žito. Ljubljana 1949; — Prof. dr. Joh. B. v. Weiss, Weltgeschichte 4 Aufl. XIII/706. Graz 1899.

NASTANEK APELACIJSKEGA SODIŠČA V KOPRU

MIROSLAV PAHOR

Vzpodbudo za pričujočo razpravo mi dajeja dva momenta: Najprej srečna najdba zbirke zakonov in dukaov, ki jih je zbral in okoli leta 1757 v posebni tiskani knjigi izdal koprski potestat Lorenzo Paruta. Knjiga ima naslov: *Leggi statutarie per il buon governo dell'Istria* in sem imel že priložnost omeniti jo drugje.¹ Knjigo je avtor razdelil na štiri dele: prva dva vsebujeta zakone, dukale ter zakonska pisma, ki zadevajo ustanovitev in utrditev prizivnega sodišča v Kopru. Tretja knjiga vsebuje zakone in dukale, ki zadevajo javna tržišča, občinske urade, šole, banke itd. Važni so predvsem dukali in zakoni gospodarske vsebine. Četrta knjiga pa vsebuje zakone in dukale, ki sestavljajo neke vrste civilni in kriminalni zakonik; ta velja za vso Istro. Ker vsebuje knjiga zakone in določila od sredine XV. do sredine XVIII. stoletja, predstavlja gradivo, ki nam nazorno kaže rast in pomembnost koprskega občinskega urada, še bolj pa osebe koprskega potestata, važen vir za istrsko zgodovino. Nimam namena, da bi prikazal vsebino celotne knjige, ker me tu zanimata samo prva dva dela. Vendar moram takoj poudariti, da so Benetke od XV. posebno pa od XVI. stoletja dalje posvečale Kopru veliko pozornost. Drugi nagib za ta prikaz mi je dala E. Smoletova razprava o koprskem obzidju, Mudi-nih vratih in Levjem gradu,² v kateri je avtor brez posebnega namena delno osvetlil

med drugim tudi težki gospodarski položaj mesta Kopra od začetka XV. stol. dalje. Iz razprave je namreč dokaj jasno razvidno, s kakšno težavo se je mesto borilo za to, da je zbralo zadovoljive vsote denarja, s katerim je lahko obnavljalo rušee se dele zidov in vrat, Levjega gradu in drugih utrd. Nekajkrat se je moralo to zgoditi celo s pomočjo državnih financ, kot n. pr. v prvi polovici XVI. stol., dalje v letih 1608, 1620 itd. Celo v letih vojne z Avstrijo, ko so nadvojvodove armade pritiskale na mejah in je bila nevarnost velika, ni bilo denarja, da bi se moglo mesto ponovno zavarovati. Poročila koprskih oblastnikov vedno čeeše govore o tem, da je treba obstoječe utrdbe temeljito popraviti. A rezultat vseh poročil je le krpanje, ki se ponavlja vsako toliko časa, ki pa vprašanja utrd ne reši. Iz celotne razprave se razvidi kakor rdeča nit dejstvo, da primanjkuje denarja in da so mestne finance v veliki zagati.

Če sedaj primerjamo oba momenta, ugotovimo naslednje: V dobi, ko so mestne finance na tleh, ko mesto kaže jasne znake gospodarskega zloma, ga skušajo Benetke dvigniti s tem, da mu dajo nek zunanji in notranji sijaj, po katerem naj bi pridobilo na moči, ugledu in morda tudi na gospodarstvu. Eden izmed ukrepov, s katerimi je beneški senat skušal doseči ta cilj, je bila prav gotovo ustanovitev apelacijskega sodišča. Toda preden bi prešli k predmetu, naj z nekaj besedami opišem obstoječe stanje v be-

neški Istri. V prvih stoletjih svoje oblasti na naših tleh Benetke niso poznale nikakega pokrajinskega centralizma, marveč razdrobljen sistem lokalnih občin, tako rekoč mestnih državic, kot so jih drugo za drugo dobile pod svojo oblast. Benetke so vezale te občine na centralno oblast z oblastniki, ki so jih tja pošiljale. Vendar so bila vsa mesta v svoji notranjosti skoraj popolnoma avtonomna, z lastno lokalno oblastjo in upravo, z lastnim nižjim in višjim sodstvom. Bila so skoraj države v državi, zato ni čudno, če jih je vlada skušala prikleniti nase z vidnimi in nevidnimi vezmi. Pri tem sistemu je utrpelo največ moralne in tudi gmotne škode mesto Koper, ki se je v dobi vladavine oglejskih patriarhov dvignilo nad druga mesta in ki so mu patriarhi skušali dati naziv in položaj istrske prestolnice »Caput Histriae« ali »Capodistria«. Omembe vredno je, da v prvih stoletjih svoje vladavine Benetke to ime nekako ignorirajo in vztrajno uporabljajo stari naziv »Justinopolis« ali »civitas nostra Justinopolis«. Prav zaradi te degradacije veliki upor 1348 in kazni, ki mu sledijo.^{2a} V obdobju pa, ki ga obravnava Smole v svoji razpravi in ki ga obravnava tudi pričujoča, je naziv »Capodistria« predvsem v italijanskih, delno pa tudi v latinskih spisih vsakdanji pojav. Zakaj tako? Benetke se vračajo k oglejski zamisli, da bi delno osredotočile sodstvo in upravo v enem centru in zato se jim zdi najprimernejši Koper. To pa iz dveh razlogov: Prvič zaradi bližine nadvojvodove meje, ker bi lahko predstavljal protiutež avstrijskemu Trstu, drugič pa tudi zaradi tradicije, na katero je bil vsak Koprčan vedno ponosen. Ni moj namen, da bi sledil vsemu temu razvoju. Ker pa so začele Benetke s sodstvom, pri katerem je bilo najlažje ukloniti krajevni partikularizem in osebno prizadetost posameznih občinskih oblastnikov, se hočem omejiti le na sodstvo in še to le na nastanek koprškega apelacijskega sodišča, kot nam ga predstavlja Parutova knjiga.

Istrsko sodstvo je bilo urejeno po statutih posameznih mest in komun. Benetke so ob okupaciji dovolile le možnost priziva. Prizivno ali apelacijsko sodišče je bilo v Benetkah enkrat pod kontrolo enega, drugič drugega državnega sveta. V času pa, ko beneška vlada razmišlja, da bi vrnila propadajočemu Koprju nekdanji politični sijaj, se pojavi na prvem mestu zamisel, da bi uredili v Koprju prizivno sodišče za vso Istro, kar skuša državna oblast doseči že v XV. stol. seveda bolj s pičlim uspehom.

Prvi dokument o tem predmetu je z dne 20. oktobra 1448. Beneški senat razpravlja

na svoji seji o vprašanju koprškega potestata in kapitana. Rezultat tega razpravljanja je sklep, da se naj v Koprju ustanovi prizivno sodišče za vso Istro, ki mu bo načeloval potestat sam. To sodišče bo reševalo vse pritožbe proti sodbam in razsodbam lokalnih sodnikov in potestatov. V istem sklepu je tudi rečeno, da koprski potestat ne sme pod nobenim pogojem dovoliti, da bi mu to oblast kdo vzel iz rok. Ne smemo pa misliti, da je bilo ta sklep tako lahko izvesti, kot si je to predstavljal beneški senat. Razlog za to pa moramo iskati predvsem v upornosti drugih istrskih mest in občin, ki vidijo v Koprju srečnega tekmeča, ki se bo daleč dvignil nad njimi. Zato je morala beneška vlada z vrsto zakonov in sklepov najprej zlomiti odpor drugih istrskih občin in jih pripraviti do tega, da so priznale sodno nadoblast Koprja nad seboj.

Po drugi strani je bilo treba zlomiti odpor še drugih istrskih potestatov, ki so v koprškem oblastniku gledali sebi enakega. Kot homo videli kasneje, je bilo marsikje teže zlomiti voljo potestata kot pa voljo občinskega velikega sveta. Lorenzo Paruta, ki je v omenjeni knjigi zbral zakone in sklepe beneškega senata o tej zadevi, na žalost ni sledil ali ni mogel slediti celotnemu razvoju, morda zaradi tega, ker so se viri izgubili, morda pa tudi zato, ker se mu ni zdelo važno omenjati tiste občine in mesta, ki so se uklonila brez posebnega pritiska kot n. pr. občina Groznan, ki morda ni dobila takega sklepa v roke. Iz tega je razvidno, da sklep beneškega senata o ustanovitvi prizivnega sodišča za Istro v Koprju ni imel uspeha, ker je po eni strani zadel na odpor občin in mest, po drugi strani pa na odpor samih beneških oblastnikov v posameznih občinah. Svojega sklepa pa beneški senat ni preklcal. Koprškega potestata je vedno smatral za prizivnega sodnika in mu je to funkcijo tudi dal. Ker pa občine niso hotele o tem nič slišati, si prizadeva senat ukloniti jih drugo za drugo, najprej šibkejše potem močnejše, najprej notranje, nato obalne, z vrsto zakonov in dukulov ter zakonskih pisem, ki jih je Paruta delno zbral v svoji knjigi. Temu procesu Paruta dokaj dobro sledi in zato bomo podali ves potek, kakor ga prikazujejo dokumenti, zbrani v omenjeni knjigi.

7. januarja 1457 je potrebno, da senat opomni občino Oprtalj s pisanim sklepom, da se mora sodno podrediti potestatu in kapitanu v Koprju, »na čemer izrecno vztrajamo«, kakor pravi pismo in da mora njegove ukaze »poslušati, kar izrecno ukazujemo«. Občina Oprtalj se je temu ukazu verjetno hitro uklonila, ker ni več primera, da bi jo

moral senat opominjati, pač pa jo ta večkrat stavlja za vzor drugim občinam, kar bomo tudi še videli.³ Občini Oprtalj je sledila občina Buzet, ki je bila uklonjena s podobnim pismom; tega pa je v imenu senata pisal dož Cristoforo Moro. Datirano je 1. septembra 1470. To pismo je milejše vsebine. Določa, da gredo pritožbe na civilne in kriminalne pravde pred koprskega potestata, ki ima pravico odločati o njih.⁴ Veliko teže je bilo z Bujami. Močni oljarski in vinogradniški kraj se ni hotel podrediti Kopru, ker je verjetno smatral, da so njegove dajatve centralni vladi in dohodki enakovredni, če se upošteva manjši obseg občinskega ozemlja in manjše število prebivalstva. Tako je bilo potrebno, da je dož Nicolo Marcello opomnil 17. aprila 1474 bujskega potestata, da se mora sodno podrediti koprskemu. Iz dukala izvemo tudi, da se je bujska občina pritožila proti sklepu senata, a dož je pritožbo zavrnil z opravičilom, da tako hoče Svet naprošenih (consilium rogatorum) beneške republike.⁵ Dukal doža Nicola Marcella pa ni pomagal. 25. avgusta 1485 je bilo potrebno, da je dož Giovanni Mocenigo pisal bujskemu potestatu, da mora poslati vse pritožbe na njegove sodbe in razzodbe v Koper, ker je koprski potestat vrhovni avditor, sindik, korektor in sodnik za občino Buje. V istem dukalu gre tudi za konkretno pritožbo nekega An-

dreja de Cergna, ki se ne strinja s sodbo bujskega lokalnega sodišča. »To pritožbo je treba kot vse druge poslati v Koper, da razzodi tamošnji potestat.« Tako se glasi dukal, ki nadaljuje: »In za naprej mora bujski potestat ubogati našo voljo brez pridržka in priznati svojo napako.« Če govori Giovanni Mocenigo o napaki, misli prav gotovo na to, da se je bujski potestat uprl volji beneškega senata, da bi se sodno podredil Kopru.⁶ S tem pa zadeva z Bujami še ni bila končana. Že 15. marca 1485 sledi nov opomin, v katerem mora Giovanni Mocenigo spomniti bujskega potestata na pisma iz leta 1430, 1431 in druga doževska pisma, ki so jih dobili predhodniki sedanjega bujskega potestata. V teh pismih je svet desetorice ukazal v najodločnejši obliki, da se morajo bujski oblastniki podrediti Kopru in da mu mora pokazati uradne knjige in vse, kar bo zahteval, da bi lahko opravljal svojo uradno dolžnost in svojo službo. V stavkih, ki sledijo, je omenjen tudi ukor tedanjemu potestatu v Bujah zaradi neposlušnosti.⁷ To je edini dokument, ki se sklicuje na tovrstna pisma iz leta 1430 in 1431 ali sploh pisma izpred leta 1448. Možno je, da so Benetke na prizivno sodišče mislile že prej, vendar se mi zdi verjetnejše, da se dož poziva na pooblastila, s katerimi je koprski potestat smel tu in tam pregledati poslovanje te ali one občine. To pa ni bila



Sodna palača v Kopru, nekdanje bivališče in urad koprskega oblastnika in apelacijskega sodišča

izključno njegova pravica, ker je nekaj takih pooblastil dobil tudi kapetan v Rašporu, potestat v Labinu in v Piranu.

Dukalu iz leta 1485 sledi navidezen mir, ki traja skoraj sto let. V tem času so morale Buje prenašati dvojno pojezdo iz Kopra in Rašporja skupno z vsemi bremenami in dajatvami, ki so bile s tem v zvezi. Ni čudno tedaj, če se je občina Buje večkrat pritožila s pripombo, da teh bremen ne zmore. Ko pa se je leta 1578 zaradi dvojne pojezde pritožila tudi občina *Podgrad* (Docastelli), je senat sklenil stvari odpomoči in po senatnem sklepu je dož *Nicolo Da Ponte* ukinil obvezni letni obisk (*visita di pasinatico*) kapitana v Rašporu za občino Buje. Namesto tega je ostal obvezni obisk koprskega potestata, toda samo vsaka tri leta. Tako je bil zlomljen odpor občine Buje.⁸

Z uklonitvijo Buj se je končno pokazalo, da je imel prizivni sodnik v Kopru svoj globlji smisel tudi v tem, da je v revnih občinah odstranil velik del stroškov, ki jih je vsak posameznik utrpel na ladji in v Benetkah, ko je v prejšnjih dobah bil prisiljen voziti se v Benetke pred apelacijsko sodišče. Bližina Kopra je to prednost še povečala, ker so za občine *Oprtalj*, *Grožnjan* in Buje prevozne stroške zmanjšali na minimum, kolikor so bili sploh potrebni. Tako se zgodi, da leta 1558 zaprosi občina *Vižinada*, naj bi jo senat izvzel iz sodnega sistema občine *Novi Grad* in jo priključil Kopru. Senat je prošnji ugodil, kar izvemo iz dukala *Andrea Grittija* 7. decembra istega leta.⁹

Odslej se dogaja, da stavlja senat občine *Oprtalj*, Buje in *Grožnjan* za vzgled vsem tistim občinam, ki še ne priznavajo koprskega potestata za svojega prizivnega sodnika. Nekajkrat se to primeri *Novemu Gradu*. Leta 1539 je veliki svet občine *Novi Grad* poslal svoje odposlance v Benetke z naročilom, da bi od senata izposlovali sklep, da se novograjska občina sodno podredi koprskemu potestatu. Zakon 29. februarja 1539, ki reši omenjeno prošnjo, poudarja, da se naj to zgodi kakor za občine *Grožnjan*, *Oprtalj* in Buje zaradi tega, »da bi zadovoljili in rešili naše zveste podložnike, razen v tistih zadevah, ki spadajo direktno pred državne sodnike«. ¹⁰ Vse pa kaže, da se v *Novem Gradu* zoperstavljajo sklepom senata sami beneški uradniki in potestati verjetno zato, ker bi s tem izgubili del svoje oblasti in, kar je najvažnejše, del svojih dohodkov. Dukal *Francesca Donata* z dne 2. maja 1547 namreč zahteva od novograjskega potestata, naj pošlje v *Koper* vse pritožbe *Novega Grada* in *Brtonigle* in naj jih nikakor ne zadržuje več, ker jih more rešiti le koprski potestat.

Istočasno pooblašča oblastnika v Kopru, da uvede pojezde v občini *Novi Grad*, »da bi mogel kontrolirati in izvrševati, kar mu je naročeno«. ¹¹

O *Novem Gradu* sta še dve pismi z dne 29. oktobra in 4. decembra 1553, ki pa nimata zakonske vsebine. Pač pa ima zakonsko vsebino dukal *Francesca Veniera* z dne 31. junija 1554, ki ukazuje koprskemu potestatu, da sprejme iz *Novega Grada* nekaj pritožb in ukroti oblastnika v tem mestu zaradi nepokornosti do centralne oblasti.¹²

Medtem se je obrnila na senat tudi občina *Bale* v južni Istri s prošnjo, da bi bila sodno podrejena potestatu v Kopru. Dukal *Francesca Donata* iz leta 1551 sporoča koprskemu potestatu sklep senata, ki določa, da spada občina *Bale* pod njegovo sodno oblast in da je on kompetenten reševati vse pritožbe proti sodbam lokalnih sodnikov tako v civilnih kot v kazenskih pravnih. Senat zopet poudarja, naj se to zgodi kakor za občine *Oprtalj*, Buje in *Grožnjan*.¹³

Ko so šibkejšje obalne občine uvidele prednosti prizivnega sodišča v Kopru, so se same podale. Delno smo to videli že na primeru *Novega Grada*. Iz dukala 21. decembra 1574 izvemo, da je sredi septembra istega leta zaprosil veliki svet občine *Umag* od senata, naj sklene, da bo odslej spadala *Umaška občina* pod prizivnega sodnika v Kopru. Senat je prošnji kaj hitro ugodil, saj omenja dukal, da je bil ta sklep izglasovan že 20. oktobra istega leta. Dukal, ki je naslovljen na koprskega potestata *Giovannija Veniera*, omenja med že rešenimi občinami na prvem mestu *Novi Grad*.¹⁴

Leta 1580 se je končno podala *Izola*, kar izvemo iz dukala, ki ga je 12. julija istega leta pisal *Nicolo da Ponte* koprskemu oblastniku *Nicolaju Donatu*. Kot v vseh podobnih dukaletih za obalna mesta je tu govora o tem, da se je občina *Izola* sama obrnila na senat s prošnjo, da bi jo podredili sodni oblasti potestata v Kopru. Senat poudarja, naj se prošnja ugodno reši predvsem iz razloga, »da se zvestim podanikom našega mesta *Izole* prihrani neugodna vožnja po morju, veliki stroški, ki so s tem v zvezi, in izguba časa, kar vse obremenjuje že tako revne prebivalce mesta«. Pred koprskega oblastnika naj gredo vse pritožbe civilne in kriminalne pravde predvsem proti sodbam, ki predvidevajo za kazni visoke globe, telesne kazni (med temi v prvi vrsti sekanje udov), izgone, kazni na galeje itd. Tudi o vseh javnih razglasilih in posebnih aktih sme soditi koprski potestat.¹⁵ Šele ko so Benetke zlomile odpor manjših notranjih občin in ko so se zaradi praktičnosti in znižanja stroškov podale prve

manjše obalne občine, je mogel beneški senat misliti ponovno na stalno ureditev koprskega ali bolj istrskega sodnega aparata v Kopru. Mogel je misliti na ureditev apelacijskega sodišča, kateremu se bodo brez pridržka podredila vsa istrska mesta. Senat se verjetno zaveda, da bo težko to dosegel, zato čaka primerne prilike, da bi dokončno posegel v istrske sodne zadeve. Priložnost je prišla, ko se je na senat obrnila občina Poreč s prošnjo, da bi jo kot ostala mesta sodno podredili potestatu v Kopru. To je bila poleg Pule, Pirana in Rovinja ena najbogatejših istrskih občin, kar je bilo senatu dovolj, da je na svojem zboru 5. avgusta 1584 sprejel naslednje sklepe: »Za naprej naj velja pravilo, da bo veliki svet republike vsako leto izvolil dva naša plemiča, ki bosta imela naslov svétnika v Kopru. Prvi naj bo izvoljen takoj, drugi naj bo kooptiran iz sedanjih kamerlengov ali grajskih oskrbnikov v Istri. Medtem pa naj sedanji kamerleng v Istri nedomestuje še neizvoljenega svétnika. Oba svétnika sestavljata s koprskim potestatom in kapitanom svet prizivnih sodnikov za vse civilne in kriminalne sodbe vseh sodnikov in oblastnikov v Istri brez izjeme. Kolikor bi pa prišlo med njimi do nesoglasja, naj se obrnejo na naš svet dvanajstorice. Njihov urad naj se imenuje apelacijsko sodišče. V vseh civilnih in kriminalnih pravnih imajo pravico potrditi ali zavrniti sodbo pristojnega sodnika ali oblastnika, razen v tistih majhnih zadevah, ki spadajo izključno pred lokalno sodišče, ali tistih, ki spadajo direktno pred centralno sodišče beneške vlade. Oba svétnika imata tudi dolžnosti kamerlenga ali grajskega oskrbnika in sicer tako, da se menjata vsake štiri mesece, ali si čas razdelita, kot jima bo bolj primerno. Oba imata tudi iste dolžnosti kot sedanji kamerlengi. Istočasno jim določamo tudi plačo 45 dukatov na mesec in tiste dohodke, ki jih je imel do sedaj kamerleng ali grajski oskrbnik. Plačo in ostale dohodke pa dobiva iz fonda sodnih glob.«¹⁶

Ko je senat razpravljal o plačah sodnih svétnikov, se zdi, da je imel neke pomisleke. Bal se je, da fond sodnih glob ne bo zadostoval za obe mesečni plači. Po eni strani ga sicer pomirja dejstvo, da bo odslej številno glob mnogo večje, ker se bo reševalo v Kopru veliko več preprirov in pravnih, kot jih je mogel reševati sam potestat kot prizivni sodnik prej omenjenih občin. Toda na to se senat ne ozira preveč: da bo obsegel zadostno vsoto, obdavči vse tiste advokate, ki bodo pravde dobili, za 4 solde na vsak dukat njihovih dohodkov. Tudi to se senatu še ni zdelo dovolj in je zato določil, da mora sodna pisarna

iz svojih dohodkov odplačevati 15 dukatov mesečno v fond plač obeh sodnikov. Končno določi tudi, če vse to ne bi zadostovalo, naj ostanek krije občina iz svojih dohodkov.¹⁷

S tem odlokom je beneški senat ukinitelj funkcijo prizivnega sodnika in ustanovil apelacijsko sodišče pod predsedstvom koprskega oblastnika. To sodišče sestavljata poleg nje še dva beneška plemiča, od katerih izhaja eden iz vrst velikega sveta republike, drugi pa iz vrst plačanih uradnikov, ki v Istri ali bolj v Kopru opravljajo eno najvažnejših funkcij kamerlenga ali grajskega oskrbnika, s čimer rajši razumemo odgovornega kapitana na Levjem gradu ali na Muselli. Da si morata službo kamerlenga izmenoma deliti na štiri mesece ali njima primernejši čas, je popolnoma razumljivo, kajti v drugačnem primeru bi dohodki enega preseglji dohodke drugega, kar pa senat ni hotel dovoliti. Kakšne dohodke je imel koprski potestat kot predsednik apelacijskega sodišča, pa nam dokumenti, ki jih objavlja Paruta, ne povedo. Štirinajst dni nato, t. j. 19. avgusta 1584, je senat na svoji seji zakon o ustanovitvi apelacijskega sodišča v Kopru dopolnil za primer, če bi se kateri od sodnikov zapletel v kakršnokoli sorodstveno zvezo z enim ali drugim občinskim sodnikom ali potestatom. Ker v takem primeru sodnik ni smel prisostvovati sodbi, bi bilo logično pričakovati, da bo senat uredbo dopolnil na ta



Kamnita skrinjica za ovadbe v podvozu sodne palače v Kopru iz 17. in 18. stoletja

način, da bo imenoval namestnika, s katerim bi zamenjal na omenjeni način izpadlega sodnika. Tega pa senat ni storil. Pač pa določa omenjeni dokument vsem potestatom in sodnikom istrskih mest in komun, da naj smatrajo sodbo, ki jo bosta izrekla dva preostala sodnika, za popolnoma veljavno in pravomočno prav tako, kot če bi jo izrekli vsi trije. Kolikor bi pa ta dva prišla v spor, naj prepustita razsodbo svetu dvanajstorične beneške republike.¹⁸

Naslednji važen korak je napravil dož Antonio Prioli v dukalu z dne 1. decembra 1618, ko je na neko poročilo koprskega potestata o slabem ravnanju s podložniki v rovinjski in izolanski občini, pri čemer nosita največ krivde oba oblastnika, izdal naslednji ukaz koprskemu potestatu: »S senatom vam naročamo, da polno uporabljate oblast, ki vam je dana, da napravite vse, da bi pomagali tistim podložnikom, da bi jih zadovoljili in potolažili v vseh možnih stvareh. V vsakem primeru večjih terjatev, ki bi jih zahtevali oblastniki posameznih občin, morate začeti proti njim proces in ga kasneje prepustiti nam ali pisati načelnikom sveta desetorice, ki bodo proti njim postopali, kot se jim bo zdelo najbolj primerno. Za sedaj ste naredili prav, da ste začeli proces proti rovinjskemu oblastniku itd.«¹⁹ S tem dukalom je dobil koprski potestat kot vrhovni istrski sodnik sodno oblast tudi nad osebami ostalih občinskih oblastnikov v pokrajini, čeprav so beneški plemiči kot on sam. Dasi so mu po rodu enaki, se mu morajo brezpogojno podrediti. Da je bilo to zelo težko vsaj za nekatera mesta kot n. pr. Piran in Pulo, nam bo kmalu razumljivo.

Kako so stvari potekale po obeh zakonih iz leta 1584 in po dukalu iz leta 1618, najboljše pove poročilo koprskega potestata Marca Valiera z dne 12. februarja 1625, v katerem najprej poda kratke notice o dogodkih pred zakonom, detajlnejše pa poročila o dogodkih po zakonu. Iz poročila je razvidno, da so se sklepom apelacijskega sodišča upirale leta 1589 občine Motovun, Grožnjan in Rašpor. Leta 1594 se je zopet upiral kapitan v Rašporu, ki ni hotel poslati pritožb v Koper. Hujši je bil upor občine Piran leta 1607, kamor je moral koprski potestat poslati svojega glasnika (trobentača), da bi javno zagrozil s kaznijo, ki bi sledila takemu upiranju. Leta 1617 se upre župan v Labinu in sicer zaradi tega, ker mu je apelacijsko sodišče črtalo razsodbo o izgonu nekega meščana z imenom Žvan Poldrugi. 1618 se upreta občini Rovinj na jugu in Izola na severu. Istočasno zaznamuje poročilo nov upor občine Piran. Stvar je šla tako daleč, da je morala

beneška vlada poslati grozilna pisma vsem občinskim oblastnikom. Vendar se Piran upira tudi naslednje leto. Leta 1624 se pa odločno upre oblastnik v Vodnjanu zato, ker mu je apelacijsko sodišče črtalo vrsto obsodb. Črtanja ni priznal in je šel tako daleč, da je izzval jezo senata proti sebi in je bil sam obsojen na izgon iz občine Vodnjan. Med vsemi temi upiranjmi je najvažnejše tisto, ki so ga začela povezano mesta Motovun, Piran in Milje s kapitanom v Rašporu na čelu. Kdaj se je to zgodilo, v poročilu ni povedano, vsekakor pa pred letom 1589, ker je ta akcija imenovana na prvem mestu. Združene občine pišejo senatu dolgo pismo, »katero — kot pravi poročilo — se mora še hraniti nekje v javnih arhivih«. To pravi, da Benetke niso ustanovile neke javne magistrature, ki bi zamenjala prizivnega sodnika za Buje, Oprtalj in Grožnjan, temveč neke vrste monarhijo, ki živi in deluje pod avtoriteto beneškega senata. Prav zaradi tega, ker je senat na to skupno pismo štirih istrskih mest odgovoril negativno, se pojavljajo vsi kasnejši upori. Paruta ni sledil vsem dokumentom, ki o tem govorijo, predvsem je izpustil skoraj vse dukale, ki so jih razni doži pisali upornim mestom in oblastnikom. Vendar nam je kljub izpustitvi podal nekaj dokumentov, ki govore celo o tem, da je poročilo iz leta 1625 površno, ker nam ne pove vsega. Tako nam n. pr. podaja dukal, ki govori, da se je kapitan v Rašporu uprl tudi leta 1607, a piranski oblastnik in občina v letu 1607,²⁰ in 1625.²¹ To pa ni preprečilo senatu njegovega dela. Vsa ta *upiranja* ga niso namreč niti najmanj plašila in zato je šel še dalje. Koprskemu apelacijskemu sodišču ni priključil samo Istre, temveč tudi beneški Kvarner, kar potrjuje dukal, ki ga je pisal dož Pasquale Ciccogna 15. avgusta 1589. Kljub doževemu zatrdilu, da se to godi zaradi zmanjšanja stroškov, da ne bi bili tamkajšnji podložniki s svojimi pritožbami prisiljeni iti v Benetke, temu ne moremo verjeti, ker morska pot od Cresa do Kopra ni nič manjša kot od Cresa do Benetk.²²

Po poročilu iz leta 1625 gre ves ta razvoj še bolj dosledno pot. Zdi se, da je dobil koprski oblastnik stvarno možnost denarno kaznovati vse neposlušne potestate, kajti odslej nam nudi Parutova knjiga predvsem dokumente o tem, kako, kdaj in kakšno globoko so morali plačati mestni oblastniki, ki niso priznavali sklepov in razsodb apelacijskega sodišča v Kopru. Tako je bil kaznovan izolanski oblastnik Cattarin Ferro z denarno globo 500 dukatov.²³ Dokument, ki ga je izdal koprski potestat Lorenzo Avanzago, je datiran v Kopru 26. marca 1630.

Na isto kazen je bil obsojen Luigi Lombardo, grof in kapitan na otoku Cresu, ker se je zoperstavil črtanju obsodbe na izgon nekaterih creskih in osorskih plemičev. Obsodbo je črtal koprski oblastnik Pietro Cappello. Podpisala sta jo tudi svétnika Giacomo Balbi in Pietro Baseggio. Dokument je datiran v Kopru 13. julija 1633.²⁴ Istočasno je bil podpisan tudi plačilni nalog, ki grozi s še strožjimi kaznimi.²⁵ Podobna kazen je zadela tudi bujskega potestata Gabrijela Lipomana 18. septembra 1632, ker ni hotel preklicati sodbe o izgonu Turizana Tomilcasa, kot je zahtevalo apelacijsko sodišče. Dokument sta podpisala v Kopru Pietro Cappello, potestata, in Francesco Barbaro, sodni svetnik.²⁶

Odslej skoraj ni več slišati o kakem večjem uporu občine ali oblastnika. Le občina Motovun se upira leta 1634, da bi poslala nekaj pritožb v Koper, pa se je takoj uklonila z dukalom, ki ga je izdal 21. marca dož Francesco Ericcio. Med ostalimi se je pritožil neki Mihael Hrvatini.²⁷ Isti Francesco Ericcio je leta 1637 uklonil puljskega grofa.²⁸ Preostala je še jurisdikcija kapitana iz Rašporja, ki je bil svoj čas nadrejeni organ nekaterim mestnim oblastnikom in so ga Benetke večkrat pozvale za razsodnika v mejnih in obmejnih vprašanjih ter sporih med posameznimi mesti. To je bila čast, katere se je težko odrekel. A končno ga je dož Francesco Ericcio uklonil z dukalom 21. julija 1640.²⁹ Zadnje mesto beneške Istre, ki ni priznalo apelacijskega sodišča v Kopru, je bil Labin, ki se upira še leta 1647. Z ostrim dukalom ga je uklonil dož Francesco Molino 1. marca 1647. To je tudi zadnji znan spis o tej zadevi, ki se sklicuje na zakon iz leta 1584.³⁰

Ko so bila istrska mesta uklonjena, je bilo treba končno misliti na to, da bo sodišče v redu opravljalo svoje delo po vsej provinci. Zato uvede dož Francesco Ericcio z dukalom 25. maja 1641 obvezno vizio koprškega oblastnika po vsej Istri, da bi s tem še zmanjšal stroške svojim podložnikom za vožnjo v Koper in da bi poslušal njihove pritožbe na mestu samem.³¹ To se je kaj kmalu izkazalo kot nepraktično, ker so te vizite ali pojezde prakticirali vsak po svoje tako oblastnik kot oba njegov sodna svetnika. Zato je dož Francesco Molino leta 1645 prepovedal posebne pojezde sodnim svetnikom in odredil, da smejo obiskati provinco samo takrat, ko primer to izrecno zahteva.³² To se je verjetno zgodilo na pritožbo ene izmed občin, ki so zaradi takih pojezd bile preveč obremenjene.

Po dukalu iz leta 1645 in to po uklonitvi občine Labin ni več uporov lokalnih oblastnikov. Beneški senat je še leta 1668 z zakonom uredil vprašanje manjših pravnih, kar pa

ne spada v okvir pričujoče razprave. Koprsko apelacijsko sodišče se je afirmiralo in nemoteno delovalo. Potrebno bi še bilo analizirati reforme, ki jih je v istrsko sodstvo uvedel potestata Lorenzo Paruta I. 1756 in 1757. Mislim pa, da so toliko pomembne, da zahtevajo poseben študij, kar bo ob priliki tudi storjeno. Tako so Benetke po dolgotrajni in vztrajni borbi in neprestanem prizadevanju dosegle svoj namen. Skupaj z apelacijskim sodiščem pa so gradile v koprskem oblastnem uradu še več: Koper polagoma prevzema kontrolo nad vsem političnim in gospodarskim življenjem Istre.

Blížina avstrijske meje naravnost terja od beneške vlade, da daje Kopru kljub počasnemu gospodarskemu propadu in prav zaradi tega nek političen sijaj. Prav zaradi tega ne verjamemo vsem zatrdilom senata in doža o njihovih dobrih namenih, »da bi zmanjšali stroške svojim zvestim podložnikom«, kakor jih imenujejo. Še več, vsiljuje se nam trditev, da se vse to gradi tako vztrajno in potrpežljivo prav zaradi tega, ker stoji Koper na tako kritični točki v blížini avstrijske meje. Iz upora leta 1348 in iz genovsko-beneške vojne 1380. leta so Benetke odnesle dober nauk. Zaradi tega so hotele Koper zoperstaviti Trstu, za katerega so že tedaj vedele, da jim bo postal nevaren konkurent. Vendar ostane dejstvo, da so v Kopru ustvarile apelacijsko sodišče in da je to sodišče odigralo, kljub morda negativnim namenom, svojo pozitivno vlogo, kar se bo izkazalo najbolj v drugi polovici XVIII. stoletja po reformah Lorenza Parute.*

VIRI IN LITERATURA

1. Kronika III. 1957. Statuti Kopra, Pirana in Izole ter istrski zakoni o solarjih, solarnah in tihotapcih; — 2. E. Smole: Koprsko obzidje, Levji grad in Mudina vrata. Kronika I. 1957; — 2. a Istrski zgodovinski zbornik. Leto I. 1953, koprski upor leta 1348; — 3. Leggi statutarie per il buon governo dell'Istria, delle Comunità, Pontici, Monti di pietà ed altri luochi pii, ed Offizii della medesima... Racolte e stampate sotto il reggimento de... Lorenzo Paruta podestà e Capitano di Capodistria. Knjiga I. Autorità del podestà e Capitano di Capodistria str. 15—16; — 4. Istotam str. 17; — 5. Istotam str. 18; — 6. Istotam str. 19; — 7. Istotam str. 20; — 8. Istotam str. 31; — 9. Istotam str. 21; — 10. Istotam str. 22—23; — 11. Istotam str. 23—24; — 12. Istotam str. 29; — 13. Istotam str. 25; — 14. Istotam str. 30; — 15. Istotam str. 33—34; — 16. Istotam: Knjiga II. Istituzione del magistrato di Capodistria Facoltà, Regolazione dello stesso, e casi seguiti in manutenzione dell'Autorità del medesimo str. 12—13; — 17. Istotam, knjiga II. str. 14; — 18. Istotam, knjiga II. str. 15; — 19. Istotam, knjiga II. str. 19; — 20. Istotam, knjiga II. str. 18; — 21. Istotam, knjiga II. str. 21—22; — 22. Istotam, knjiga str. 16; — 23. Istotam, knjiga II. str. 50—51; — 24. Istotam, knjiga II. str. 53; — 25. Istotam, knjiga II. str. 54; — 26. Istotam, knjiga II. str. 55—56; — 27. Istotam, knjiga II. str. 57—58; — 28. Istotam, knjiga II. str. 63; — 29. Istotam, knjiga II. str. 65; — 30. Istotam, knjiga II. str. 69; — 31. Istotam, knjiga II. str. 66; — 32. Istotam, knjiga II. str. 67.

(*) Iskreno se zahvaljujem tovarišici I. Tr. za njeno velikodušno pomoč pri nastanku te razprave.